
RECENZJA

Luka Breneselović, *Die wissenschaftskritischen Zuordnungen von Franz von Liszt. Ein Beitrag zum Verständnis der Modernen Schule des Strafrechts*, Berlin: Duncker & Humboldt 2020, ss. XVIII+583. ISBN 978-3-428-15978-9

Sto lat po śmierci jednego z najciekawszych i najbardziej kreatywnych prawników austriacko-niemieckich, który odcisnął wyraźne piętno na współczesnym prawie karnym, ale też prawie międzynarodowym – Franza von Liszta (1851-1919), ukazała się książka będąca próbą odczytania go jako kryminologa i karnisty z perspektywy współczesności.

Tak jak XVIII-wieczny mediolański prawnik i ekonomista Cesare Beccaria jest powszechnie znany jako twórca (czy też współtwórca) nowożytnego podejścia do prawa karnego i tym samym nowożytnej nauki prawa karnego zwanej szkołą humanitarną w prawie karnym, tak Franz von Liszt przeszedł do dziejów nauki prawa karnego jako twórca jej nowoczesnego oblicza, który w swoim tzw. „programie marburskim” z 1882 roku zwrócił uwagę na konieczność skierowania kary przeciw sprawcy, a nie czynowi, wszak – jak pisał – nie czyn, lecz sprawca jest karany. Liszt współtworzył i rozwinął tzw. szkołę socjologiczną w prawie karnym, zwaną też nowoczesną szkołą prawa karnego. Choć w kolejnych latach zapisał się mocno także w nauce prawa międzynarodowego, a ponadto realizował się jako niemiecki polityk o poglądach początkowo liberalnych, potem nieco konserwatywnych i niemiecko-narodowych (ale nigdy nie rasistowskich, czego dowodem było zaangażowanie w ruch zwalczania anty-

semityzmu w Niemczech), to chcemy pamiętać go przede wszystkim jako wybitnego uczonego w dziedzinie prawa karnego i międzynarodowego, organizatora nauki i forum współpracy karnistów europejskich (stowarzyszenie i czasopismo), twórcę seminarium kryminologicznego, przez które przeszło liczne grono kryminologów.

Literatura poświęcona Franzowi von Lisztowi jest bardzo obszerna i stale rośnie, choć głównie w Niemczech. Tylko w ostatnich latach ukazało się co najmniej kilkanaście poświęconych mu publikacji, w tym kilka obszernych studiów monograficznych. W 2001 r. opublikowana została książka biograficzna, w której skoncentrowano się na wkładzie w rozwój prawa międzynarodowego¹ i jego klasycznym, wielokrotnie wydawanym i tłumaczonym (także na polski²) podręczniku pt. *Das Völkerrecht systematisch dargestellt*. W 2016 r. ukazało się opracowanie o kryminologicznej szkole Franza von Liszta³, a w 2020 r., oprócz wskazanej w tytule, także książka poświęcona Lisztowi i jego krytykom – zwolennikom szkoły klasycznej Karlowi Bindingowi i Karlowi von Birkmeyerowi – w kontekście prowadzonego pomiędzy nimi sporu naukowego m.in. co do funkcji kary⁴.

Autorem prezentowanego dzieła jest dr Luka Breneselović, adwokat w Belgradzie i naukowiec młodego pokolenia, który w latach 2014-2018 odbył studia doktorskie w Niemczech i pod kierunkiem profesora Clausa Roxina przygotował rozprawę, a następnie na jej podstawie uzyskał na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Monachium stopień doktora⁵.

Założenie omawianego dzieła, a napisanego poprawnym i wartkim językiem jest takie, aby skoncentrować się na Franzu von Liszcie jako kryminologu, znawcy prawa karnego oraz ukazać jego wpływ na prawo karne z dzisiejszej perspektywy, w tym nade wszystko wpływ jego poglądów na reformowanie prawa karnego. Zaś przez krytyczną analizę poszczególnych wypowiedzi o Liszcie i jego dziedzictwie

¹ Florian Herrmann, *Das Standardwerk. Franz von Liszt und das Völkerrecht*, NOMOS Verlagsgesellschaft Baden-Baden 2001.

² Franciszek von Liszt, *System prawa międzynarodowego*, za zezwoleniem autora według czwartego przerobionego wydania przetłumaczył dr Witold Olszewski, Kraków: Księgarnia Leona Frommera 1907, ss. 421. W języku niemieckim podręcznik wydawany był w latach 1898-1919 aż jedenaście razy. Wypada odnotować, że Liszt proponował m.in. utworzenia stałego sądu arbitrażowego, organizacji na wzór Ligi Narodów czy też ONZ, a w Europie Środkowej Unii Państw Środkowoeuropejskich, jako ochrony interesów Niemiec przed Rosją i Anglią.

³ *Die Schule Franz von Liszts Spezialpräventive Kriminalpolitik und die Entstehung des modernen Strafrechts* Hrsg. v. Arnd Koch u. Martin Löhnig, Mohr Siebeck 2016, ss. VII, 247.

⁴ Anna Theresa Struck-Berghauser, *Franz Von Liszt Und Seine Gegner: Die Auswirkungen Des Schulenstreits Auf Das Heutige Sanktionen Und Strafvollzugsrecht* (Kieler Rechtswissenschaftliche Abhandlungen: 73), Nomos 2020, ss. 566.

⁵ Luka Breneselović, *Die wissenschaftskritischen Zuordnungen von Franz von Liszt. Ein Beitrag zum Verständnis der Modernen Schule des Strafrechts*, Berlin: Duncker & Humboldt 2020, ss. XVIII+583. ISBN 978-3-428-15978-9. Rozprawę tę opublikował po pewnych uzupełnieniach i korektach w serii „Schriften zur Rechtsgeschichte” (RG), jako tom 191.

w poszczególnych okresach, okraszona czasami humorystycznie kąśliwymi uwagami, Autorowi udało się zweryfikować wiele twierdzeń wynikających z uproszczeń, zniekształceń, pomówień, a powstałych najczęściej wiele lat po śmierci Liszta.

Książka została podzielona na dwie zasadnicze części. Na pierwszą składa się siedem rozdziałów (1-7), a na drugą kolejnych dziewięć (8-16). W części pierwszej przedstawiono życiorys Liszta (w tym też relacje rodzinne i zaangażowanie społeczne członków rodziny), źródła inspiracji (poprzez wskazanie stanu nauki prawa karnego oraz filozofii i teorii prawa), proces kształcenia (w Wiedniu) i rozwoju intelektualnego, aktywność organizacyjną i dydaktyczną na uniwersytetach (dwukrotnie był przecież rektorem – w Marburgu i w Halle), wypowiedzi dotyczące organizacji nauki (w tym uniwersytetu), aktywność jako twórcy struktur współpracy międzynarodowej w dziedzinie kryminologii i nauki prawa karnego (seminarium, stowarzyszenie, czasopismo), wreszcie rozważania na temat reform prawa karnego. Z kolei w części drugiej podjęto próbę przedstawienia analiz i ocen twórczości i aktywności Liszta z perspektywy kolejnych okresów, z uwzględnieniem najnowszych poglądów. Zauważyć przy tym należy, że analiza literatury naukowej objęła publikacje, które ukazały się do początku 2019 r. Prezentację analiz dotyczących poglądów Liszta i jego zasług dla nauki prawa karnego przedstawiono chronologicznie, od okresu bezpośrednio po śmierci (w 1919 r.), przez okres Republiki Weimarskiej, okres nazistowski, okres wielkich reform prawa karnego, krytykę marksistowską Liszta, po radykalną krytykę w latach 80. XX w. Mamy więc próbę ukazania, jak przez sto lat zmieniało się w Niemczech postrzeganie lisztowskiej nowoczesnej szkoły w prawie karnym. Dochodziło do percepcji jego postulatów, a jednocześnie krytyki opartej niejednokrotnie na niezrozumieniu, uproszczeniach i przeinaczeniach.

Przypomnijmy, że urodzony w Wiedniu w 1851 r. Franz von Liszt pochodził z zasłużonej rodziny węgierskiej. Ojciec, Edward był prawnikiem, a powszechnie znany jego imiennik, Franciszek Liszt (1811-1886), czyli wybitny kompozytor austro-węgierski był jego bliskim krewnym i ojcem chrzestnym.

Franz von Liszt studiował prawo w Wiedniu, m.in. pod kierunkiem Rudolfa von Iheringa. W 1876 r. na Uniwersytecie w Grazu uzyskał prawo wykładania (habilitację) prawa karnego, a w 1879 r. objął katedrę w Giessen. Po trzech latach przeniósł się do Marburga (tam powstał jego wspomniany manifest), w 1889 r. objął katedrę w Halle, a w 1898 r. – w szczyście swojej popularności – przeniósł się na największy fakultet prawniczy w Niemczech, do Berlina. Swoje słynne potem seminarium utworzył w 1882 r. w Marburgu (*Kriminalpolitische Vereinigung*). Wkrótce nazwane zostało ono „szkołą marburską”.

W 1889 r. Liszt był jednym z założycieli *Internationale Kriminalistische Vereinigung* (IKV)⁶ – organizacji prężnie rozwijającej się do I wojny światowej, która tworzyła też oddziały krajowe i miała kilkuset członków spośród znaczących znawców prawa karnego, także z Ameryki. *Nota bene* Liszt nie poparł próby utworzenia oddziału polskiego IKV, argumentując to tym, że Polacy nie mają państwa. Było to przykre doświadczenie dla wielu jego polskich uczniów. Po śmierci Liszta stowarzyszenie traciło na znaczeniu, tym bardziej, że z inicjatywy m.in. byłego ucznia Liszta – Emila Stanisława Rappaporta powstało w 1924 r. w Paryżu konkurencyjne stowarzyszenie *L'Association Internationale de Droit Penal* (AIDP), które istnieje do dzisiaj i organizuje cykliczne zjazdy co cztery lata⁷. Lisztowskie stowarzyszenie zostało natomiast zlikwidowane w Niemczech 1933 r., co zbiegło się z początkiem ery nazistowskiej, krytyką osiągnięć Liszta i jego szkoły, mimo iż jednocześnie wiele jego postulatów wprowadzano do prawa karnego. W konsekwencji po latach zarzucano Lisztowi, to co nie mogło być jego udziałem, gdyż uczony już od wielu lat nie żył, bo zmarł po długiej chorobie 21 czerwca 1919 roku⁸.

Na początku XX wieku Franz von Liszt był u szczytu – powszechnie uważany za jednego z najwybitniejszych na świecie niemieckich uczonych i polityków, który przedstawił też własną systematyczną wizję prawa międzynarodowego. Jego kryminologiczna szkoła próbowała walczyć z karą taką, jak ją rozumieli klasycy prawa karnego, a także praktycy wymiaru sprawiedliwości. Liszt eksperymentował próbując połączyć cele kary z ramami sprawiedliwego procesu. Czynił to jako dydaktyk (w tym jako „mistrz” na seminarium), naukowiec i parlamentarzysta (z ramienia liberalnej partii *Fortschrittliche Volkspartei* zasiadał w Reichstagu). Jego klasyczny podręcznik do prawa karnego z 1881 r. pt. *Das deutsche Reichsstrafrecht* (od wydania drugiego z 1884 r. noszący tytuł *Lehrbuch des deutschen Strafrechts*) miał łącznie 26 wydań. Zawiera on wykład lisztowskiej doktryny prawa karnego. Jest ona oparta na liberalizmie konstytucyjnym oraz najnowszych osiągnięciach nauki, w tym socjologii. Celem prawa karnego nie jest zdaniem Liszta odwet, ale prewencja, gdyż sprawca przestępstwa nie działa w próżni. Należy więc pytać o przyczyny jego zachowania. Liszt zwalczał teorie karania oparte na poglądach Immanuela Kanta i Georga Wilhelma Friedricha Hegla i tym samym tzw. szkołę klasyczną w prawie karnym. Współtworzona przez niego szkoła, nazywa-

⁶ Organizacja posługiwała się też nazwami angielską i francuską: *International Union of Penal Law*, *Union Internationale de Droit Pénal* (*I.U.P.L./U.I.D.P.*). Wydawała czasopismo w języku francuskim: « *Bulletin de l'union internationale de droit pénal* ».

⁷ Obecnie AIDP nawiązuje też do historii stowarzyszenia współtworzonego przez Liszta, uznając się za jego kontynuatora.

⁸ Spoczął zaś w alei profesorskiej na cmentarzu w Heidelbergu. Część jego obszernej biblioteki obecnie znajduje się w bibliotece im. Liszta Uniwersytetu Humboldtta w Berlinie.

na nowoczesną szkołą prawa karnego, czy też szkołą socjologiczną, koncentrowała się na prewencji szczególnej. Kara nie mogła być wyłącznie odwetem, ale winna prowadzić do poprawy; odstraszać i jednocześnie zapewniać bezpieczeństwo społeczeństwu. Aby to uczynić należało nie tylko zmienić prawo karne, ale przede wszystkim reformować system więzienny tak aby mógł on zapewnić realizację celu w postaci konkretnej resocjalizacji przestępcy – stąd postulat wyroku z orzeczeniem krótkotrwałych kar więzienia (pozbawienia wolności) z zawieszeniem ich wykonania dla okazjonalnych przestępców. Kara dłuższego pozbawienia wolności miała być połączona z realizacją celów resocjalizacyjnych polityki penitencjarnej. Przewidywał też permanentną izolację, ale tylko dla przestępców niepoprawnych. Wiele postulatów Liszta wprowadzono do niemieckiego prawa karnego stopniowo – niektóre dopiero w l. 60. XX w.

Liszt odcisnął też istotny wpływ na naukę prawa i legislację kryminalną w innych państwach, w tym w Polsce, gdzie projekt nowego kodeksu karnego tworzyli w latach 20 XX w. uczniowie Liszta lub uczeni dzielący w znacznej mierze jego poglądy. Takim był Juliusz Makarewicz – główny referent projektu, który zetknął się z Lisztem w Halle w czasie rocznych studiów przedhabilitacyjnych, czy wspomniany Emil Stanisław Rappaport – sekretarz generalny Komisji Kodyfikacyjnej RP. Wypada w tym miejscu przypomnieć, że Liszta wizja prawa karnego wywarła na młodym Makarewiczu duże wrażenie, czemu dał wyraz choćby w 1896 r. w recenzji siódmego wydania jego *Lehrbuch des deutschen Strafrechts*.

W omawianej książce wyraźnie zarysowane wątki polskie nie występują. Jedynym karnistą polskim, którego Autor przywołuje jest wspomniany Juliusz Makarewicz. Autor odwołuje się do jego artykułu z 1906 r. z „Allgemeine österreichische Gerichtssitzung” na temat idealnego zbiegu w prawie karnym⁹, podczas gdy znaczna część publikacji Makarewicza została opublikowana po niemiecku i dotyka kwestii bliskich Lisztowi. Ponadto poglądy polskiego uczonego niejednokrotnie nawiązywały do Liszta, a niektóre dzieła Makarewicza do dzisiaj istnieją w literaturze europejskiej, np. *Einführung in die Philosophie des Strafrechts auf Entwicklungsgeschichtlicher Grundlage* (1906)¹⁰ czy wydana w kilku językach rozprawa o ewolucji kary¹¹.

⁹ J. Makarewicz, *Idealkonkurrenz im österreichischen Strafgesetze*, „Allgemeine österreichische Gerichtssitzung” 1906, vol. 57, s. 337-342, 345-349.

¹⁰ J. Makarewicz, *Einführung in die Philosophie des Strafrechts auf Entwicklungsgeschichtlicher Grundlage*, Stuttgart 1906, s. XIII + 452, oraz jej pierwotna wersja: *Das Wesen des Verbrechens. Eine kriminalsoziologische Abhandlung auf vergleichender und rechtsgeschichtlicher Grundlage*, Wien 1896, s. XII + 288.

¹¹ J. Makarewicz, *Évolution de la peine*, „Archives de d'antropologie criminelle” 1898; idem, *La Evolución de la Pena*, traducción de María Luisa Martínez Reus, Madrid 1907, s. 87, Hijos de Reus (w serii: Biblioteca jurídica de autores españoles y extranjeros; Publicada por la Revista de Legislation y Jurisprudencia). Zob. też: idem, *Juristische Abhandlungen*, t. 1, Leipzig und Wien 1907, s. 352.

Ograniczenie się Autora do literatury wynikało z poczynionego założenia badawczego, aby ukazać Liszta i jego dzieło przez analizę tego, jak o nich pisano w Niemczech w kolejnych okresach. Autorowi udało się w umiejętny sposób wykazać w jaki sposób dochodziło do recenzji koncepcji Liszta, ale też tego, jak zniekształcano jego poglądy i upraszczano. Szczególnie widoczne było to w latach 80. XX w., kiedy nastąpiła radykalna krytyka Liszta. Po niej jednak doszło do procesu krytycznych prób odczytania go na nowo.

Nie ulega wątpliwości, że sygnalizowana rozprawa stanowi kolejne cenne uzupełnienie literatury w przedmiocie badań nad twórcą nowoczesnej szkoły prawa karnego i jednego z najwybitniejszych kryminologów i reformatorów prawa karnego, którego ślady odnajdujemy chyba w każdym współczesnym europejskim kodeksie karnym. Nie ma też wątpliwości, że problemy, które zostały czasami tylko przez Autora zasygnalizowane mogłyby być głęboko analizowane i stanowić odrębną obszerną rozprawę, np. kwestia krytyki Liszta w doktrynie marksistowskiej przy jednoczesnej recenzji wielu postulatów lisztowskiej szkoły. Pozostały też liczne pola do badań porównawczych nad wpływem Liszta na system prawa karnego i prawa międzynarodowego w całej Europie oraz na rozwój nauki prawa w poszczególnych państwach.

Luka Breneselović przedstawił interesujące i inspirujące rozważania o pionierze nowoczesnego prawa karnego, który nie wziął się znikąd, ale żył i działał w konkretnym czasie, korzystał z dorobku poprzedników, zaś jego reformatorskie, a czasami rewolucyjne poglądy były efektem głębokich studiów historyczno-porównawczych połączonych z obserwacją otaczającej go rzeczywistości. Podobnie jak dwa wieki wcześniej Cesare Beccaria (i jego współpracownicy, w tym nade wszystko bracia Verri), a pokolenie po nim – w Polsce – Juliusz Makarewicz, Liszt zbudował oryginalną wizję prawa karnego skoncentrowanego z jednej strony na ochronie społeczeństwa a z drugiej na podmiotowości sprawcy, którego czyn częstokroć nie jest wynikiem niczym nieskrępowanego wyboru, ale działaniem wynikającym z licznych uwarunkowań, w tym tych społecznych. Dlatego prawo karne nie powinno być prawem odwetu/zemsty, ale prawem ochrony społecznej, naprawy szkody i resocjalizacji.

Adam Redzik